

(əvvəli ötən saylarımızda)

VAQIF OSMANOV

ZAFƏR HƏSRƏTLİ VƏTƏN EPOPEYASI

yüşə hazır olmasını vurğulayır:

"Vaxtsız gələn çapar dedi ki, ermənilər hücum edib Kolluqışlaq kəndinə giriblər. Rayon mərkəzi nə doğru irəliləyirlər..."

Qapının ağzında mənzilin giriş hissəsindəki dəhlizdə odun sobası yandırır. Yoldaşımı yola salarkən sobanın bir tərəfində o, durub mənim hazırlaşmağıma baxırdı. Mən də bir an əl saxlayıb sobanın digər tərəfində durub ona baxmağa başladım. Qara qanlar axdı ürəyimdən, qərribə fikirlər doluşdı ürəyimdə. Mənə elə gəldi ki, bu onun son gedişidir.

O, avtomatını çiyinə salıb, pistoletini belinə bağladığı koburuna qoydu. Ruçka pistoletini mənə uzatdı. F-1qumbarasını özü götürüb RQD-42 əl qumbarasını mənə verdi. Biz beləcə silahlandıq.

Müharibə dövrünün qaydasına rəğmən yoldaşım mənə avtomatdan atəş açmağı və əl qumbarasından istifadə etməyi öyrətmışdi. Bu sahədə heç bir çətinliyim yox idi. Odur ki, əvvəlcədən planlaşdırdığımız kimi ermənilərin hücumundan qorunmaq və yayınmaq üçün qonşulara da kömək göstərməliydim...

Gözlərimdən axan yaş yanaqlarımı isladıb canıma bir yanğı saldı. Bu halımı görmək istəməyən yoldaşım qapıdan çıxdı və qaçaraq getdi. Bir az əvvəl qonaqlıq qalalı, çal-çağırılı evə dönüb baxdım. Balaca Leyla öz aləmindəydi. Dünyadan, müharibədən, baş verənlərdən, hər şeydən..., hər şeydən... xəbərsiz kimi təzə oyuncaqları ilə oynayırdı..."

Gündəlikdəki bu sətirləri oxuyanda gözlərimin qarşısından sanki müharibə dövrünün bir filmi keçdi. Ömür-gün yoldaşına, qonşulara arxa duran, körpəsindən nıgaran ana obrazı canlandı düşüncələrimdə...

Film demişkən, əsərdəki "Şuşalı əsirin hekayəti", "Doqquz yaşlı Zaur", "Sadiqin adına yazılan mərm", "Məndullaya görə İran Azərbaycan NOTA verdi", "Ağamirzənin ölümü", "Kod adı İlhamə" yarımfəsilləri Qarabağ müharibəsinin ağır-acısını, gerçəkliklərini doğru-dürüst işıqlandıracaq bitkin süjetli film üçün ədəbi materialdır. Lap "Dolu" filmindəki kimi...

İlk bəşər övladı dünyaya ayaq basandan tarixin hər dövründə müəmmalı qara qüvvələr və onlardan qalan qara ləkələr zamanın burulğanlarında həqiqət axtaranları düşünməyə, təhlil etməyə vadar etmişdir. A.Blok deyirdi ki, yalnız həqiqət - nə qədər ağır olsa da "yüngüldür."

"Həqiqət axtarışında" kələ-kötür yollara çıxan, bəzən qarşısına qara daş, bəzən də qaranlıq uçurumlar çıxan Əli bəy Azərinin sualına cavab vermək də çətindir: "Görəsən, kimə lazımdır bu həqiqətlər? Yazıçı həqiqət axtara-axtara düşünür: "Lap uzaq keçmişdə, tarixin gündoğar çağında Dış Oğuz İç Oğuzun üzünə ağ olub..."

Allahın bir nəhs günündə Əmir Teymur Sultan Yıldırım Bəyazidi diz çökdürüb...

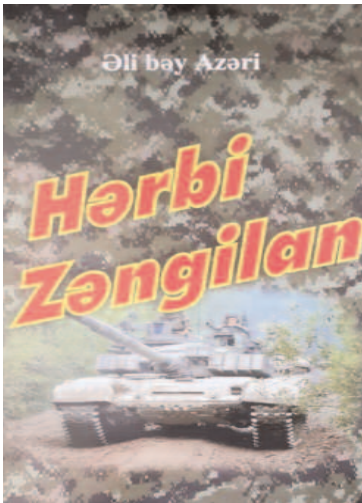
Ayı-günü bəlli bir tarixdə Şah İsmayıl Xətai özbək hökmdarı Şeybani xanı qanına qəltan elədirib (lakin onun xanımını - Əmir Teymurun nəticəsi Xanzadə bəyimi və övladını cah-cələlla, urvatla

qardaşı Babur Mirzənin üstünə yola salıb)...

Ağa Məhəmməd Şah Qacar düşmənlərinə qoşulduğuna görə qardaşı Rzaqulu xanı yalnız, bir daha qarşısına çıxmamaq şərti ilə öldürməyib...

Bunlar yüz ildə bir baş verən əhvalatlardır və əsasən taxt-tac, səltənət üstündə olub.

Ancaq bir ilin içində - 1989-cu ilin yayından 1990-cı ilin yayına-dək "xalqların qardaşlıq ailəsində" türk türkcə qənim kəsildi, görülməmiş qırğınlar törəndi. Əv-

vəlcə Fərqanədə, sonra isə Oşda. Nəyin üstündə? Cavab vermək çox çətindir. Təbii ki, səbəblərdən biri tarixi yaddaşsızlıqdır."

Doğrudan da, "nəyin üstündə"?...

Belə suallardır tariximizin qara ləkələri...

Daha sonra tarix yazarlarının cavabı həqiqətdən çox "sifariş"ə oxşayan yozumlarından "bəzən" yazıçı "doğma Azərbaycanın yamaqlar vurulmuş tarixinə nəzər salmaqla kifayətlənir".

Zəngilanın hərbi tarixi ilə üz-üzə, göz-gözə qalan Əli bəy Azəri bir obyektiv və qərəzsiz Vətən oğlu kimi bu ən yeni tariximizə ləkə vurmamağı qarşısına məqsəd qoyaraq işğaldan 23 il keçəndən sonra sirri açılmayan bir çox sualların "aurasına" düşür:

-Görəsən, erməni mövqelərini kəşfiyyat etmək məqsədilə Ağbend kəndindən Arazı o taya adlayıb İrana keçən Məndullanı sərbazlara kim satıb? Nüvədililəri kim öyrədib yoldan çıxarmışdı ki, doğma kəndləri uğrunda gedən döyüşlərə qoşulmaqları bir yana, heç posta, mövqeyə də çıxmaq istəmirdilər? Həmişə bir olan Mincivan igidlərinin arasına kim nifaz salmışdı ki, Elxanın və Orucun başına yığılanlar bir-birinə qənim kəsilmişdilər? İdeyaca cəbhəçi olan Kazimov həqiqətən cəbhəçilərə qarşı çıxmışdı, yoxsa cəbhəçiləri başçıya qarşı yaradılmış cəbhəyə qoşmuşdular?

Yazıçı onlarla belə məchul sualların qarşısında "aciz" qalmışdı. Vətənimizin müharibəyə zorla cəlb olunmuş "əl içi boyda" guşəsində onlarla, bəlkə də yüzlərlə belə cavabı naməlum suallar varsa, O. Həkslinin "Tarix et paşəti kimidir, necə düzəldiyini görmək yaxşıdır" fikrində nə qədər böyük həqiqət gizləndiyinə inanmamaq olmur.

Zəngilanın hərbi tarixini yazmağı müqəddəs borc bilən Əli bəy Azəri "Həqiqətlər axtarışı" marşrutlarında nələr görmədi, nələr eşitmədi? "Axtardığım həqiqət-

lər, qələmə aldığım epizodlar cəmiyyət tərəfindən anormal qəbul olunur, acı həqiqətləri çoxları qəbul edə bilmirdi" - deyən yazıçı min illər boyu Türkün cəsarətinə, qorxmazlığına haqlı olaraq şübhə edir:

-Döyüş ərəfəsində tutulmuş erməniyi gətirib qərargaha təhvil verən tağı komandiri adının və ümumiyyətlə həmin hadisənin kitabı bu və ya digər formada salınmasına qəti etirazını bildirdi: "Baxın, ha! O barədə bir kəlmə də yazmayın! Ümumiyyətlə mənim adıma kitabı salmayın! Kitab ermənilərin birinin əlinə düşər, sonra gəlib mənim nəslimi-kökümü kəsərlər".

Belələri ilə düşməndən qisas almaq, qələbə qazanmaq, Vətəni qorumaq mümkündürmü? Belələri ilə necə çiyin-çiyinə vuruşmaq olar, bizdə bu gözçüpqıplıq, düşmənin kölgəsindən qorxmaq nə vaxtdan yaranıb? Kölgəsindən qorxan, hürkən meşşan adamların xisləti haqqında belə bir əhkam var:

"-Düşünmə!.. Düşündünsə - danışma!.. Danışdinsa - yazma!.. Yazdinsa - imzalama!.. İmzaladınsa - boynuna alma!.. Və nəhayət yaxşısı budur - düşünmə!.."

Həqiqətlər axtarmaqdan bezməyək, Əli bəy Azəri! "Həqiqət insanı utandırır da bilər, həqiqətin bir ləzzəti də bundadır" - yazırdı gündəliyində Jül Renar. Riyaziyyatçı - filosof Pifaqor deyirdi ki, həqiqəti çılpmaq görmək faydalıdır, yalan isə qoy libaslara bürünsün.

Nə qədər allı-güllü libaslara bürünsə də yalanın çirkinliyi, eybəcərliliyi dəyişmir ki, dəyişmir!

Həqiqətlərlə dolu "min səhifəlik iş dəftərimi ömrümmüzə təzəcə qədəm qoymuş ilan ilinin ilaxır çərşənbə tonqalında yandırdım, sonra özüm uydurmağa başladım" o tarixi olayları deyirsən, Əli bəy. Məhz ilan ilində?

"Hərbi Zəngilan"ı başdan ayağa dözmü nümayiş etdirərək oxudum, çək-çevir etdim, inandım, amma həqiqətlərin ilan ağzında yoxa çıxmasına, tonqalda yanmasına yox. Həqiqəti ağzına daş basmaqla da susdurmaq olmaz. Həqiqət büllur dağ çeşməsidir, başqa yerdən özünə yol tapacaq, çağlayacaq.

Yazırsınız ki, hadisələri uydurdum. Əsl istedad sahibi, qərəzsiz, vicdanına arxayın tarixçi, yazıçı uydurmalar uydura bilməz. İstedad həqiqətlərin gözünün içinə dik baxıb, qorxmada, çəkinmədən gördüyünü tarixin səhifələrinə yazmaqdır. Sizin istedadınıza inanıram. "Hərbi Zəngilan" roman-xronikada mən ancaq ən yeni tariximizin gerçəkliklərini gördüm, uydurmalar yox. Kitabın sonuncu cümləsində yazıçı özünü siğortalayır:

-Bəzən uydurulmuş hadisələr nəinki baş verənlərə üst-üstə düşür, hətta onlardan daha doğma təsir bağışlayır, sanki hadisələrin qaynar nöqtəsindəki elə sən özünsən.

Bəli, yazdıqlarında "sən özünsən", Əli bəy. Ömür vəfa etsə, diqqətli Siz və biz oxucular görə-cəyik ki, yazdıqlarınızdan "heç kimə xətar gəlməyəcək, Vətənə, gələcəkdə Azərbaycanın ən yeni tarixini yazacaq tarixçiyə, faydası dəyəcək". Bu həqiqətləri tarixin arxivinə verənin də üzə ağ, başı

uca olacaq. Həm də Vətəndən ni-garancılacaq, zəfər həsrəti, insanlığın müsbət və mənfi cəhətləri aydın əks olunan trilogiyanın "Kö-nüllülər" və "Alay dövrü" adlı ikinci və üçüncü hissələri də oxucu marağına səbəb olacağına əminəm.

Qoca tarix maddi sərvət - qızılaxtaranları yox, mənəvi nemət - həqiqət axtarışında olanları əbədi yaşadır...

Əli bəy Azəri kitabın sonunda yerləşdirdiyi "Həqiqətlər axtarışında" mətnində (aydınlaşdırma-da) ürək yanğısı ilə qeyd edir:

"Kaş Allah insaf verəydi, Akif Kərimliyə, Əli Məmmədyarlıya, Nəriman Mikayıloğluna, Zəngilanın hərbi tarixindən yazan adını bilmədiyim digər yazarlara. Daha zəhmətə qatlaşırdılar, gərək bu dövrü bütün mənəli və dəyərli hadisələri ilə birlikdə öz kitablarında nizama düzərdilər.

Mən də iyirmi ildən sonra silahı yerə qoyub, məhz bu məqsədlə qələmə sarılmazdım. Başqa, az zəhmət tələb edən, araşdırmalara ehtiyac olmayan nəsr nümunələri ortaya çıxardım.

Necə ildir ki, nə gecəm gecədir, nə gündüzüm gündüz. Bir qarın çörək pulu qazanmaq uğrunda səhərdən axşamədək çalışan camaatımızdan heç kimi işindən-gücündən ayırıb məlumat almaq üçün görüşə çağırmaq mümkün olmur. Çağrılanlar da ya başlarının qarışıq olduğundan, ya da yaddaşları korşaldığından hadisələri doğru-dürüst xatırlaya bilmirlər. Kim idi o vaxt baş verən hadisələrə ciddi dəqiqliklə yanaşan, olduğu kimi xatirəsinə həkk etdirən?

Mənim isə fikrim-zikrim hələ də Zəngilanda dolaşmaqdadır. Hər yerdə və hər zaman yalnız o qanlı-qadalı illərdə, doğma diyar-da baş verən hadisələrin aurasındayam".

Bəli, acı da olsa bu bir reallıq idi. Zəngilan bir çox qələm sahiblərinin diqqətini nədən bu qədər çəkmiş olub? Dağlıq Qarabağla həmsərhəd olmayan bir rayonda müharibə, hər iki ölkədəki hərbi-siyasi vəziyyət bu qədərmi aydın görünürmü? Necə olub ki, Zəngilan bütün proseslərə bu qədər dəqiqliklə güzgü rolunu oynayıb? Bütün bu suallara yalnız əsəri oxumaqla cavab tapmaq mümkündür.

"**Hərbi Zəngilan**" **Azərbaycan-Ermənistan müharibəsi mövzusunda yazılan ən unikal əsərdir. Müstəqillik dönməndə ən qarmaqarışıq və ziddiyyətli dövrü əhatə etdiyindən ölkənin ictimai-siyasi-əhərbi vəziyyəti tam çılpəqlığı ilə müşahidə olunur. Zəngilan rayonu həm qonşu İran İslam Respublikası, həm də Ermənistanın əzəli Zəngəzur torpaqlarında yaradılmış Mehri və Qafan rayonları ilə həmsərhəd olduğundan hadisələr təkcə bir bölgənin fonunda deyil, bütövlükdə ölkədə baş verənlərə bucaq baxışı kimi qiymətləndirilir. Qısa zaman kəsiyini əhatə edən əsərdə, demək olar ki, çox mətləblərə aydınlıq gətirilir. Odur ki, roman-xronika kiçik bir yazının araşdırmasına sığmaz, üzərində dönə-dönə təhlillər aparılmalıdır.**